

Siyaset Olarak Hayat: Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?

Ubeydullah Memiş *

Aşef Bayat
Siyaset Olarak Hayat:
Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor?.
İstanbul, 2016, Metis Yayınları

Aşef Bayat bu eserinde, yalnızca Ortadoğu'nun otoriter rejimlerini, toplumsal ve siyasi dönüşümlerini, gerçekleştirilen neo-liberal politikalarını değil, tüm bunların altında yaşayan, değişim ve dönüşümlerinden etkilenen ama bir şekilde hayatta kalmaya çalışan madunları, yoksulları, bir talebi olan gençleri, feministleri kısacası sıradan insanı odağına alıyor; hayatın, gündelik yaşamın siyasetinin bir parçasını tahlil etmeye çalışıyor. Bunu yaparken daha önceki çalışmalarında kavramsallaştırdığı “sıradan olanın sessiz tecavüzü”, “sokak siyaseti” gibi kavramları da kullanarak, tüm bu değişimlere tanıklık eden sıradan insanların “gayri-hareketlerine” ve bu değişimler karşısında bir alternatif değişim stratejisi ortaya koymaya çalışan “Post-İslamcılık” gibi yapılara, STÖ'lere odaklanıyor. Bununla birlikte, yalnızca Ortadoğu'daki sıradan insanın gayri-hareketlerle desteklediği sessiz tecavüze değil, hoşnutsuzlara ve “hoşnutsuzluk sokaklarına”; İnkılap Meydanı'na, Burgiba Meydanı'na, Taksim Meydanı'na da yer veriyor ve Arap Baharı ile birlikte, devrimlere sosyolojik bir perspektiften yaklaşıyor.

Ortadoğu'nun son yüz yılının tarihini okuduğumuz vakit, sanki bir devrimler tarihi okuyormuş hissine kapılırız. Öyle ki, rejimler değişmiş, siyasi ve toplumsal

* Y. L. Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

E-mail: ubeeydmemis@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-2553-6018>

Geliş Tarihi: 14.12.2020 ▪ Kabul Tarihi: 31.12.2020

aktörler değişikliğe uğramış, her an bir isyanı ortaya çıkaracak bir kıvılcım olmuştur. Ortadoğu özelinde aslında bir toplumsal hareketler okumasıyla karşılaşırız. Bayat, burada otoritelere, rejimlere, tamamen toplumsal aktörlere odaklanmamaktadır. Sıradan insana, faile odaklanmaktadır. Ve bundan da “var olma sanatı” olarak bahsetmektedir. Bayat (2016)’a göre; var olma sanatı zor zamanlarda failliğin hikayesidir. Dolayısıyla eserde anlatılmak istenen ana nokta, failin kendini bir şekilde var ediyor oluşudur. Fail bunu yaparken hem bir siyasal aktör hem de gündelik yaşam pratiklerini yerine getiren, hayatın içerisinde aktif olarak yer alan bir eyleyicidir. Kurumsal yapılar (STÖ’ler, siyasi partiler, aktivist toplulukları, vb.) bir toplumsal hareket oluşturmada, bir değişime öncülük etmede her zaman yeterli değildirler. İran’da 2007 protestolarında binlerce gazeteci, öğretmen, öğrenci, STÖ mensubu tutuklanmıştır. Mısır’da reform talep eden Müslüman Kardeşler hareketine mensup pek çok kişi sonu sistematik işkencelere giden tutuklamalar yaşamışlardır. Özetle, topyekûn bir protesto, sokak eylemi Ortadoğu’nun birçok yerinde, Mısır’da, İran’da, Tunus’da, Cezayir’de demokratik bir durum olarak karşılanmamıştır. Bayat (2016)’a göre Ortadoğu’da siyasi faaliyetler ve eylemler serbest olmadığından siyaset sahnesi yer altına inmeye zorlanmıştır. Bu durumda devrimci aktivistler eylemlerine devam ederken, diğerleri hoşnutsuzluklarını kamusal alanda dile getirerek, yani “aktivizmi gündelik hayat pratiğiyle birleştirerek” gayri-hareketlere başvururlar.

Bayat eserinin büyük bir kısmını gayri-hareketlere ayırır. “Gayri-hareketler” tanımlamasını, ortak olmayan failerin ortak hareketlerine atıfta bulunmak için kullanmaktadır (Bayat, 2016, s.42). Bu anlamıyla eserde, gayri-hareketler içerisindeki bir Ortadoğu’yu resmetmeye çalışırken, başta kent yoksulları, gençler, Müslüman kadınlar olmak üzere milyonlarca madunu temsil eden gayri-hareketleri incelemeye koyulmuştur. Küresel yapılanmalar, neo-liberal politikalar, oluşan yoksulluk kültüründe işsizleri, geçimini sokaktan sağlayan işçileri, sokak çocuklarını da etkilemektedir. Bu noktada Bayat, yoksulluğa dair hâkim bakış açılarını, hayatta kalma stratejisini, etkin yoksulları, direnişi incelemiş kusurlarını tahlil etmiş ve gelişen bu dünya içerisinde kentsel marjinalerin siyasetini “sıradan olanın sessiz tecavüzü” kavramı çerçevesinde değerlendirmeye, yoksulların gayri-hareketlerini ifade etmeye çalışmıştır. Bu konuya sadece bu eserinde değil *Ortadoğu’da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset (2006)* adlı eserinde de yer vermiştir.

“Sessiz tecavüz” kavramıyla Bayat, sıradan insanların hayatta kalabilmek, yaşamalarını sürdürebilmek ve iyileştirebilmek için iktidar sahibi olanlara, mülk sahibi olanlara karşı “suskun, uzun vadeli fakat yaygın” ilerleyişini kast eder (2006, s.47).

Faillerin bu mücadeleleri ortak olmasa da bir ortak hareket etrafında toplanır. Öyle ki, kent yoksulları, yaşadıkları yerleri aydınlatmak için elektriği elektrik direklerinden çalarlar, suyu kendi yaşam alanlarına kaçak şekilde çekerler, bununla da kalmaz Kahire’de, İstanbul’da, Tahran’da yüz binlerce sokak satıcısı, ticari merkezlerde sokakları işgal ederler, gecekondu alanları inşa ederek devleti saf dışı bırakırlar... İran’da devrim sonrası siyasi boşluk gören yoksullar, gecekondu inşa ederek, kamu araçlarını, apartmanları, kaldırımları sömürge haline getirmişlerdir. Bayat (2006)’a göre Tahran’ın 200 km² kare olan yüzölçümü 600 km²’ye çıkmış, hükümetin karşı çıkışına rağmen yüzü aşkın enformel cemaat oluşmuştur (ayrıntılı bilgi için *Sokak Siyaseti* (2008), Beşinci ve Yedinci Bölümlere bakılabilir). Bu açıdan bakıldığında bu grupların büyük eylemler planlamak, STÖ’leri örgütlemek, medyanın vs. dikkatini çekmek yerine, bireysel olarak kendi ihtiyaçlarını karşılama yoluna gittikleri görülmektedir. Böylece sessiz/ce, uzun vadede, yaygın bir biçimde modern kurumlara, modern bürokrasiye ve iktisadi düzene tecavüz ederler. Bayat (2016) bunu bir protesto olarak değil, bir tazminat siyaseti olarak görmektedir. Bunu yapmak zorunda oldukları için, yaşamlarını sürdürmeleri gerektiği için yaparlar. Modern devleti, bürokrasiyi, zabıta, çarşılarda dükkanlar açan esnafı bir şekilde dışarıda tutarak enformel bir hayat sürerler. Bu, onların gayri-hareketidir.

Benzer gayri-hareketler Ortadoğu’da feminizm cephesinde de görülmektedir. Mısır, Suudi Arabistan, İran gibi birçok Ortadoğu ülkesinde, hayatın birçok alanında kadınlar ikinci sınıf vatandaşlardır. Kamusal alan içerisinde erkeklerle eşit haklara sahip değillerdir. Bunun için sık sık örgütlenmiş ve protestolar gerçekleştirmişlerdir. Bayat bu noktada olaya farklı bir perspektiften yaklaşır. Otoriter rejimler altında hayatlarını sürdüren kadınların, bilinçli veya bilinçsiz de olsa, uğradıkları cinsiyet ayrımcılıklarına meydan okuyuşlarını tasarlanmış, hesaplanmış büyük hareketlerle değil, gündelik yaşam pratikleri içerisinde sürekli bir şekilde bu dışlandıkları hayata dahil olarak bir harekette bulunmaları üzerinden bir yaklaşım gösterir.

İran İslam Devrimi sonrası, birden zorunlu olarak örtünme gibi birçok eşitsizlikle karşılaşan kadınlar, gelişen süreç içerisinde protestoların da dışında, gündelik hayata sürekli olarak katılım sağlamışlardır. Spor yapmışlar, politik makamlara aday olmuşlar, şarkı söylemişler, çalışma ve iş hayatına katılmışlardır. Her gün taksilerde, otobüslerde, fırın kuyruklarında, manavlarda görünür olmuşlardır. Zaman içerisinde bu gayri-hareketler elbette belirli düzeyde değişime de yol açmıştır. 2000 yılında ilk kadın futbol takımı resmen tanınmış, okullarda beden eğitimi öğretmeni

olarak kadınlar da görev almaya başlamıştır. 1995 İran Film Festivali'nde kadınlar erkeklerden daha fazla ödül almışlardır (Bayat, 2016, s.146).

Hükümetin şikâyet ettiği bed hicabi (kadınların düzgün örtünmemesi) artık yerleşik bir durum haline gelmeye başlamıştır. Bu noktada Bayat'ın Post-İslamcılık üzerinden feminizm hareketini ifade ediş biçimi de oldukça önemlidir. Post-İslamcı kadınlar İslamcı kadın aktivistlerden uzaklaştılar. Bu uzaklaşma ve post-İslamcı feminizm çizgisi, dindarlıkla seçimin, dinselikle hakların bir karışımını ifade etmektedir (Bayat, 2016, s.149). Post-İslamcı feministler için, feminizm tamamen kökeninden farklı algılanmaktaydı. Bu anlamda da kökenden ziyade sadece günlük yaşamın pratik karşılığına bakarak yalnızca ikincil konuma itilmek olarak algılamışlardır. Onların temel amacı, İran özelinde, kadınların sosyal yaşamdaki taleplerinin hem İran kültürüne hem de İslam'a yabancı olmadığını göstermektir. Bu amaçla da erkeklerin kadınlardan üstün sayıldığı Kur'an ayetlerini yapısöküme uğrattılar. Örneğin; Kur'an'da ki kavram kelimesini "diğerleri üzerindeki vesayet" anlamında "kym" kökünden değil, koruma ve ihtiyaçları karşılama anlamına gelen "kwm" köküne dayandırdılar. Böylelikle ayet, erkekler kadınları korur ve ihtiyaçlarını karşılarlar" anlamına gelebilecekti. Dolayısıyla Bayat'a göre, kadınlar gayri-hareketlerini sadece pratik düzeyde tutmamış, fikirlerini dergiler vb. araçlarla entelektüel ve ideolojik boyutta da tartışmışlardır (Bayat, 2016, s.157-168).

Hem yeni toplumsal hareketlerin hem de gayri-hareketin bir diğer önemli aktörü gençlerdir. Asef Bayat eserinin büyük bir kısmında gençleri odağına alır ve "gençliği" inceler. Bayat bu noktada hareketlerin; failerin kimlikleriyle değil, taleplerinin, isteklerinin ve dertlerinin doğasıyla tanımlandığı söyler (Bayat, 2016). Gençlik hareketlerinin siyasal ya da toplumsal dönüştürücü potansiyeli, karşındakilerin onlara dayattıkları toplumsal denetimin seviyesine bağlıdır. İran ve Suudi Arabistan gibi bireylerin hayat tarzlarını ve gündelik yaşam pratiklerini yakın takibe alan siyasal rejimlerin, bir gençlik muhalefetiyle karşılaşması muhtemel bir durumdur (Bayat, 2016, s. 171). Bayat, gençlik hareketinin, gençliği talep etmek ile ilgili olduğunu söylemektedir. Bu ortak meydan okumadaki amaç, gençlik habitus'unu savunmak ve genişletmektir. Bu anlamıyla Bayat için, gençlik gayri-hareketleri, gençlerin ne yaptığından çok nasıl olduğuyla ilgilenir. Buradaki, gayri-hareketi ortaya çıkaran sosyolojik olgu ise, gençlerin istediklerini dinlemesi, istedikleri yerlerde takılması, partiler yasak olmasına rağmen underground partiler gerçekleştirmeleri, istedikleri gibi giyinmeleri...

Bayat eserinin ilerleyen bölümlerinde, harekete geçmişlerin, devrimin de analizini sokaklar üzerinden gerçekleştirir. Nihai olarak toplu meydan okuma hareketine

geçen “hoşnutsuzlar”, siyasal hareketlerin kaderinin tayin edildiği kamusal mekânlara, sokaklara çıkarlar. Bayat’a göre devrimlerin kaçınılmaz mekânsal bir boyutu da vardır. Mesela; Tahran’da İnkılap, İstanbul’da Taksim gibi meydanlar, “hoşnutsuzlukların mekânsallığının” bir ifadesidir (2016, s. 264). Böylelikle Bayat, hoşnutsuzluğun yalnızca gayri-hareket düzeyinde bir ifadesini değil, aynı zamanda toplu bir meydan okumanın taşıyıcısı olan mekâna, yani sokaklara da yer ayırmaktadır.

Bayat eserinde son olarak “Devrimler” başlığı altında, İslam devrimlerinin bir geleceği olup olmadığını İran özelinde tartışır. Arap Baharı, İran’da gerçekleşmiş Yeşil Ayaklanma gibi hareketleri inceleyerek devrimlerin kendi perspektifinden yorumlamaya çalışır ve bu çerçevede de Post-İslamcı demokrasi noktasında bir tartışma yürütür (2016, s. 349-432). İran’da 2009 yılında Mahmud Ahmedinejad’ın kazandığı seçimlere hile karıştığını düşündükleri için protestolar gerçekleştirenler Mowj-e-Sabz’i yani Yeşil Hareket’i oluşturdu (Moussawi, 2012, s. 307). Asef Bayat’a göre bu noktada Yeşil hareket, tam olarak devrimci olmayan bir strateji izlemiştir. Fakat, bunun karşısında hem Mısır’da Vasat Partisi’nin militan İslamcılara ve Müslüman Kardeşler’e alternatif olarak çıkması hem Türkiye’de hem de Fas’ta Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti’nin) ortaya çıkarak “muğlak ideolojiye” karşı söylemsel değişimi, Bayat’a göre Post-İslamcı eğilimin farklı yorumlarını göstermektedir (Bayat, 2016, s. 371). Bu anlamıyla bakıldığında zaman Bayat’a göre devrimlerin geleceği ve bürüneceği hal Post-İslamcı “reformu devrimler” olarak adlandırılabilir gibi, nihayetinde 1979 İran İslam Devrimi gibi İslamcı devrimler de çağımızın ilk ve son “İslam Devrimi” olarak kalabilirler (2016, s. 372).

Yazar, görüldüğü üzere eserinde incelikli bir biçimde ele almış olduğu teorilerden, toplumsal hareket kuramlarından, yoksulluk paradigmalarından değil, tüm bunlar altında kalmış, bizzat yaşayan, nefes alan ve eyleyen failden bahsetmektedir. Bu fail bazı yerde işportacı, bazı yerde özgürlük talep eden bir genç, feminist, bazı yerde sermaye altında ezilmiş bir yoksuldur. Bu anlamıyla Asef Bayat’ın okuyucuya gösterdiği en güçlü vurgu, yapıyı değil faili göstermesidir. Büyük kolektif yapılara, örgütlere değil, fail olarak gündelik yaşamı bir şekilde dönüştüren “sıradan insana” odaklanmasıdır. Peki, bu sıradan insan, Ortadoğu’yu değiştirmekte midir?

Açıkça görülmektedir ki çoğu noktada sıradan, sadece günlük pratiklere göre hareket eden insanlar, protestolar yapmadan da toplumsal düzeyde belirli kazanımlar elde edebilmektedirler. Fakat tek başına gayri-hareketlerin yetmediği de açıktır.

Ortadoğu, hak talebinde bulunan tüm sıradan insanlar karşısında, rejimiyle, otoriter ve despot anlayışıyla değişime direndiğinden “sessiz tecavüzden” vazgeçerek örgütlü, STÖ'lere ve sendikalara bağlı protestolara katılan insanlar çoğalmaktadır.

Kaynakça

- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da maduniyet: Toplumsal hareketler ve siyaset*. (Ö. Gökmen ve S. Deren, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayat, A. (2008). *Sokak siyaseti: İran'da yoksul halk hareketleri*. (S. Torlak, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bayat, A. (2016). *Siyaset olarak hayat: Sıradan insanlar ortadoğu'yu nasıl değiştiriyor?*. (Ö. Gökmen, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Moussawi, I. (2012). *Shi'ism and the democratisation process in iran: With focus on wilayat al-faqih*. London: Saqi Books.